

# Innehåll

Förord	11
LOTTA VAHLNE WESTERHÄLL	
Inledning	13
CHRISTIAN MUNTHE	
Arbets(o)förmåga – begreppsliga och etiska anmärkningar	21
<i>Inledning</i>	21
<i>Arbetets värde</i>	22
<i>Arbets(o)förmågans roll</i>	27
<i>Begreppet (o)förmåga</i>	29
<i>Arbets(o)förmågans etik</i>	32
<i>Arbets(o)förmåga och (o)rättvisa</i>	36
<i>Bör och kan arbets(o)förmågebegreppet överges?</i>	42
LARS SÖDERSTRÖM & ERIC REHN	
Arbetsförmåga – en fråga om efterfrågade färdigheter	47
<i>Tankeschema</i>	47
<i>Förvärvsarbete</i>	51
<i>Vem har otillräcklig arbetsförmåga?</i>	55
<i>Stöd till individer med otillräcklig arbetsförmåga</i>	59
<i>Slutsatser</i>	63
<i>Referenser</i>	64

FRIDA BORÄNG, BO ROTHSTEIN & ISABELL SCHIERENBECK

Sjuk av arbete? Om arbetsförmåga och sjukdom	67
<i>Den arbetsrelaterade sjukfrånvaron</i>	68
<i>Att byta eller inte byta arbete</i>	69
<i>Sjukdom och arbetsförmåga</i>	73
<i>Arbetsbyten och hälsa</i>	76
<i>Välfärdsstatens medikalisering</i>	79
<i>Sammanfattning och slutsatser</i>	82
<i>Referenser</i>	84

FREDDY HÄLLSTEN

Förmåga till medarbetarskap	89
<i>Bakgrund till medarbetarskap</i>	91
<i>Oförmåga till medarbetarskap</i>	97
<i>Förmåga till utveckling av medarbetarskap – några slutsatser</i>	109
<i>Slutord</i>	110
<i>Referenser</i>	111

BENGT FURÅKER

Arbetsförmåga och arbetsförmåga som fördelningsnycklar	113
<i>Begreppet arbetsförmåga</i>	115
<i>När arbetsförmågan ska sättas i rörelse</i>	120
<i>Arbetsförmågans och omgivningens föränderlighet</i>	125
<i>Bristande arbetsförmåga och arbetsförmåga</i>	128
<i>Avslutning</i>	134
<i>Referenser</i>	137

EVA-MARIA SVENSSON

Arbete och delaktighet – en genusanalys av begreppet arbetsförmåga	143
<i>Inledning</i>	143
<i>Arbetsförmåga – vägen till delaktighet går genom arbetet</i>	144
<i>Arbetsförmåga som rättsligt begrepp</i>	147
<i>Arbetsförmåga, ohälsa och sjukfrånvaro</i>	150
<i>Förklaringar till könsskillnader i ohälsa och sjukfrånvaro</i>	155
<i>Arbetsförmåga som förutsättning för delaktighet</i>	159

RAFAEL LINDQVIST

Funktionshinder, arbetsförmåga och socialpolitik	169
<i>Inledning</i>	169
<i>Att kategorisera och definiera arbetsförmåga och funktionshinder</i>	170
<i>Gränsdragningskriterier</i>	172
<i>Diskurser om arbetsförmåga och funktionshinder</i>	173
<i>Individualisering, funktionsförmåga och anställningsbarhet</i>	174
<i>Arbetsförmåga och funktionshinder som rehabiliteringsdiskurs</i>	177
<i>Arbetsförmåga och funktionshinder som diskurs om     kompensation för merkostnader</i>	182
<i>Funktionshinder som en diskurs om socialt stöd i vardagen,     syssetsättning och delaktighet</i>	185
<i>Avslutning</i>	190
<i>Referenser</i>	192

BENGT BRÜLDE

Arbetsförmåga. Begrepp och etik	195
<i>Tänkbara praktiska poänger med en definition</i>	195
<i>Syfte och frågeställningar</i>	200
<i>Några adekvansvillkor som en definition av begreppet     "arbetsförmåga" helst ska uppfylla</i>	201
<i>Tre sorters arbetsförmåga</i>	204
<i>Specifik arbetsförmåga</i>	206
<i>Den arbetsmarknadsrelativa arbetsförmågan</i>	214
<i>Vem ska bedöma arbetsförmågan?</i>	221
<i>Avslutning</i>	222
<i>Referenser</i>	223

LOTTA VAHLNE WESTERHÄLL

Det sjukförsäkringsrättsliga arbetsförmågebegreppet i lagstiftning och rättstillämpning	225
<i>Utgångspunkter</i>	225
<i>Arbetsförmåga på grund av sjukdom i ett fördelningspolitiskt perspektiv</i>	230
<i>Arbetsförmåga på grund av sjukdom ur ett styrpolitiskt perspektiv</i>	235
<i>Slutsatser</i>	248
<i>Referenser</i>	251

JAN EKHOLM & KRISTINA SCHÜLDT EKHOLM

Arbets(o)förmåga ur rehabiliteringsmedicinskt perspektiv	257
<i>Introduktion</i>	257
<i>Arbets(o)förmåga och WHO:s internationella klassifikation av Funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa – ICF</i>	257
<i>Multimodala rehabiliteringsmedicinska program med inriktningen återkomst till arbetslivet</i>	261
<i>Från arbets(o)förmåga till arbetsförmåga; en översikt över dokumenterade effekter av medicinska eller sammansatta rehabiliteringsprogram</i>	262
<i>Hindrande och underlättande faktorer för återkomsten till arbetslivet efter sjukdom/skada</i>	267
<i>Är det samhällsekonomiskt lönsamt med medicinsk rehabilitering?</i>	271
<i>Samverkansproblematik mellan hälso- och sjukvården och andra rehabiliteringsaktörer</i>	272
<i>Principer och metoder vid arbetsförmågebedömning ur medicinsk synvinkel</i>	274
<i>Försäkringsmedicinska riktlinjer</i>	275
<i>Slutsatser</i>	277
<i>Referenser</i>	278

KATHARINA STIBRANT SUNNERHAGEN  
& INGRID AHLGREN MORBERG

Arbetsrehabilitering vid förvärvad hjärnskada	287
<i>ICF</i>	288
<i>Försäkringskassan och rehabilitering</i>	288
<i>Aktivitet och delaktighet</i>	289
<i>Kontextuella faktorer: Omgivning och personliga faktorer</i>	290
<i>SASSAM-arbetet</i>	290
<i>Hjärnskada</i>	291
<i>Arbete</i>	293
<i>Rehabiliteringsituationen</i>	295
<i>Arbetsåtergång vid hjärnskada</i>	296
<i>Concordance</i>	297
<i>Referenser</i>	301

PETER WESTERHOLM & GERT LINDENGER

Arbetsförmåga – Det humana kapitalets värde	303
<i>Inledning</i>	303
<i>Att mäta arbetsprestation</i>	304
<i>Arbetsuppgiften</i>	305
<i>Arbetsförmågans bestämningsfaktorer</i>	306
<i>Försäkringskassans stegmodell för bedömning av arbetsförmåga</i>	310
<i>Arbetsförmåga – arbetsmedicinska överväganden</i>	311
<i>Medicinsk bedömning av arbetsförmåga – principer</i>	312
<i>Arbetsförmåga</i>	315
<i>Work Ability Index (WAI)</i>	317
<i>Försäkringskassans intyg och arbetsförmågebedömning</i>	318
<i>Sjukrollen och läkarens dilemma</i>	328
<i>Författningsreglerade bedömningar av arbetsförmåga</i>	329
<i>Försäkringsmedicinska konsultföretag</i>	330
<i>Slutord</i>	334
<i>Referenser</i>	336

ELISABETH AHLSEN

Kommunikationsförmåga och arbetsförmåga	341
<i>Språk, kommunikation och arbete</i>	341
<i>Vad är språk- och kommunikationsförmåga?</i>	342
<i>Några skillnader mellan samhällets krav på bedömningar och forskningens syn på kommunikationsförmåga</i>	344
<i>Medicinskt och socialt perspektiv</i>	345
<i>ICF</i>	345
<i>Det svenska försäkringssystemet och den svenska arbetsmarknaden</i>	346
<i>Bedömning av kommunikationsförmåga och arbetsförmåga</i>	347
<i>Vad skulle krävas för en mer realistisk och generös bedömning av kommunikations- och arbetsförmåga?</i>	347
<i>Nedsatt kommunikationsförmåga och arbetsförmåga – några exempel</i>	352
<i>Sammanfattande synpunkter på ställningstagande till arbete och typ av åtgärder</i>	354
<i>Referenser</i>	355

SARA BLOM

Se på liljorna på ängen	357
<i>Inledning</i>	357
<i>Arbete och vila redan från första stund</i>	360
<i>Funktionshinder</i>	362
<i>Arbete och fritid</i>	367
<i>Samhälle och individ</i>	375
<i>Diskussion och slutsatser</i>	378
<i>Referenser</i>	379

CHRISTER EKHOLM

Att vara, att verka, att älska – eller inte. En studie i Lars Ahlins begrepp om (och faktiska arbete) och arbetsförmåga	381
<i>Jämlikhet, gemenskap och det estetiskas politik; några utgångspunkter</i>	381
<i>Arbete som kvalificering kontra offer: konsten att dö</i>	386
<i>Den arbetande/älskande konsten och Ahlins coitus interruptus</i>	394
<i>Referenser</i>	397

Författarpresentationer	399
-------------------------	-----

# Inledning

LOTTA VAHLNE WESTERHÄLL

Arbets(o)förmåga är ett begrepp som används i många olika sammanhang, på många sätt och med olika underliggande betydelser, beroende av kontext i vid bemärkelse. Dess samhälleliga betydelse är lika omfattande som skiftande. En närmare analys av begreppet visar att detta är både vagt och mångtydigt. Begrepp som används ofta bygger dock inte sällan på någon form av samsyn, trots att vi, utan att vara direkt medvetna om det, i realiteten ger dem olika innebörd. Det får till följd att vi ofta ser problem och lösningar på dem utifrån olika perspektiv. Svaren på vad som egentligen skall/bör/kan göras skiljer sig åt.

Syftet med denna antologi är att samla tankar kring begreppet arbets(o)förmåga med utgångspunkt från ett flertal olika vetenskapliga discipliner. Innehållet i begreppet påverkar inte enbart en rad olika samhällsföreteelser utan även den enskilda individens faktiska situation, varför en ökad kunskap om innebörden av detsamma är central och viktig. Förhoppningen är att ett arbete med många kunniga personer från vitt skilda verksamhetsfält skall bidra till denna ökade kunskap. De discipliner som är representerade här är etik, nationalekonomi, statsvetenskap, företagsekonomi, sociologi, genusteori, socialt arbete, juridik, rehabiliteringsmedicin, arbetsmedicin, neurolingvistik, kognitionsvetenskap, teologi och litteraturvetenskap. Begreppet arbets(o)förmåga blir således föremål för analys ur ett synnerligen brett perspektiv. När man intar ett mångdisciplinärt perspektiv till begreppet arbets(o)förmåga framträder gemensamma faktorer som betydelsefulla. Dessa faktorer kan benämnas kontextuella,

värde- och begreppsmässiga, dynamikinriktade, individrelaterade och samhällsrelaterade. Detta blir mycket synligt i de olika artiklarna.

Jag presenterar kortfattat huvudbudskapet i de olika artiklarna i den ordning som de nedan fått i antologin.

Etikern Christian Munthes artikel "Arbets(o)förmåga – begreppsliga och etiska anmärkningar" belyser arbets(o)förmågebegreppet i en samhällelig kontext, där begreppet är centralt för olika arbetsmarknads- och socialpolitiska åtgärder. Mot en allmän skiss av arbetets roll i samhället beskrivs hur begreppet arbets(o)förmåga får en avgörande roll i fördelningen av samhällets nyttigheter och författaren aktualiserar en rad grundläggande etiska frågeställningar, som han försöker besvara i syfte att fastställa vad som skall räknas som arbets(o)förmåga. Han visar hur begreppsparet förmåga – oförmåga kan preciseras på många sätt i ett antal inbördes samspelande dimensioner. Några av dessa dimensioner kopplas till olika etiska frågor för att illustrera hur valet av precisering i dessa dimensioner aktualiserar grundläggande frågor om vad som kännetecknar ett rättvist samhälle. Denna koppling påvisar konsekvenser för samhällsdebatt, myndighetsutövning och forskning.

I artikeln "Arbetsförmåga – En fråga om efterfrågade färdigheter" framhåller nationalekonomerna Lars Söderström och Eric Rehn att arbetsförmåga är ett relativt begrepp, relativt reglerna för socialförsäkringen, situationen på arbetsmarknaden och framförallt relativt lönenivån. Bristande arbetsförmåga är till väsentlig del ett lönesättningsproblem. Författarna anser att det är kravet på höga minimilöner som är problemet, vare sig detta krav är lagstadgat eller bestämt i kollektivavtal. Tas kravet bort, eller mildras, blir den efterfrågade mängden färdigheter större, vilket speciellt gynnar individer med relativt begränsade färdigheter, vare sig begränsningen ligger i låg fysisk eller mental prestationsförmåga. Om syftet med regleringen är att få upp berörda individers inkomstnivå, finns alternativet att komplettera med inkomststöd i form av t ex förvärvsavgifter, negativ inkomstskatt eller garanterad minimiinkomst. Vid bibehållen reglering på arbetsmarknaden menar författarna att lönesubventioner, exempelvis i form av sänkt arbetsgivaravgift, är ett lämpligt komplement. På så sätt sänks det pris som arbetsgivarna behöver betala för färdigheter, vilket ökar deras efterfrågan på sådana. Efterfrågan kan öka på alla nivåer, men det är framför allt personer med relativt låg arbetsförmåga som har möjlighet att tillgodose den ökade efterfrågan genom att ställa mer arbetskraft till arbetsgivarnas förfogande.

I artikeln "Sjuk av arbete? Om arbetsoförmåga och sjukdom" författad av statsvetarna Bo Rothstein, Frida Boräng och Isabell Schierenbeck framhålls att sedan mitten av 90-talet har andelen av arbetskraften som är



långtidssjukskriven eller förtidspensionerad och därmed arbetsförmögen ökat i Sverige. Författarna framhåller att denna ökning har varit mycket kraftig, både i antal och i kostnader. Allt fler sjukskrivs på grund av psykisk ohälsa (utmattning, depression, utbrändhet) och det är enligt författarna framförallt den arbetsrelaterade sjukfrånvaron som har ökat. Författarna presenterar en teori som går ut på att den låga rörligheten på den svenska arbetsmarknaden kan vara en bidragande orsak till den höga sjukfrånvaron, dvs. det kan vara betydelsefullt för den enskilde att det finns möjlighet att byta arbete respektive problematisera sin arbetssituation. De anser att välfärdsstatens medikalisering, dvs. det faktum att allt fler tillstånd och förhållanden betraktas som sjukdom som ger upphov till arbetsförmåga, står i vägen för ökad rörlighet och att detta synsätt reproduceras inom ramen för välfärdsstatens verksamheter. I förlängningen drabbar detta den sjukskrivne, som begränsas i sin möjlighet att tänka kring arbetsförmåga pga sjukdom som delvis kontextuellt betingat. Därmed undanskymts betydelsen av ett eventuellt arbetsbyte.

Företagsekonomen Freddy Hällsten behandlar i artikeln ”Förmåga till medarbetarskap” arbetsförmåga utifrån begreppet medarbetarskap. Detta står vanligtvis för motsvarigheten till ledarskap och inkluderar medarbetarens ansvar i relation till ledaren och det egna arbetet. Det gäller att inse att förmåga till medarbetarskap inkluderar såväl organisatoriska som individuella aspekter, och att dessa måste samordnas. En förändring till ett mera utvecklat medarbetarskap kräver högre grad av anpassnings- och bedömningsförmåga, liksom att kunna ge och känna förtroende, främja öppenhet, kunna samarbeta, vara engagerad och känna meningsfullhet, vara ansvarstagande och ta egna initiativ. Sådana krav på förmåga och kompetens kan lätt uppfattas som önskelistor i en rekryteringsprocess och att nå upp till dem är svårt att begära av alla medarbetare. Därför har närmaste chef en viktig roll vad gäller att främja medarbetarens medarbetarskap, i syfte att finna den komfortabla nivå där medarbetarna upplever det som positivt att få och ta ansvar, liksom att utvecklas enligt ovan nämnda kriterier, dvs ha en arbetsförmåga som ”fungerar” både för individen och företaget. Ett hållbart arbetsliv med balans mellan arbete och privatliv bör vara en självklar ambition för ett utvecklat och långsiktigt medarbetarskap – om inte ur ett etiskt perspektiv så åtminstone ur ett nyttoperspektiv om organisationen skall få arbetsförmögen personal till sin framtida verksamhet.

Fördelningen av resurser i moderna samhällen är i hög grad knuten till medborgarnas insatser i yrkeslivet. För att utföra förvärsarbete måste människor ha viss arbetsförmåga och denna kapacitet är därigenom en nyckel till välfärdsfördelningen. Samtidigt är också arbetsförmåga en sådan nyckel. Detta framhåller sociologen Bengt Furåker i artikeln

”Arbetsförmåga och arbetsoförmåga som fördelningsnyckel”. Artikeln behandlar mänsklig förmåga, bristande förmåga och oförmåga till arbete som faktorer i välfärdsfördelningen. Resonemangen utgår från förhållandena i det samtida Sverige men kan i allmänhet appliceras också på andra liknande länder. Analysen utgår huvudsakligen från arbete som är förknippat med en anställning. För att en individ ska komma i fråga för sådant krävs att någon, en arbetsgivare, anser det värt att anställa vederbörande. Här kontrasteras begreppet anställningsbar, som numera är vanligt förekommande i både litteraturen och debatten, mot begreppet anställningsvärd. En distinktion görs också mellan ett företagsekonomiskt och ett samhällsekonomiskt perspektiv. Författaren framhåller vikten av att beakta utvecklingens dynamik. Varken individers kapacitet att utföra arbete eller arbetsmarknadens behov av arbetskraft utgör beständiga tillstånd. Den mänskliga arbetsförmågan förändras efter hand i såväl sina biologiska som sina kvalifikations- och motivationsmässiga dimensioner, bl. a. som en konsekvens av det oundvikliga åldrandet. På arbetsmarknaden pågår samtidigt andra processer med olika slags effekter.

I artikeln ”Arbete och delaktighet – en genusanalys av begreppet arbets(o)förmåga” analyserar genusteoretikern och juristen Eva-Maria Svensson arbets(o)förmågebegreppet ur ett genusperspektiv. Hon utgår inte från socialförsäkringsrättens definition av arbets(o)förmåga utan från en forskningstradition (genusforskning) som formulerat kritik mot det alltför snäva begreppet arbete. Definitionen av vad som är arbete är inte given och författaren framhåller att det idag är fullt etablerat att tala om även omsorgsarbete som arbete, obetalt eller betalt. När det gäller förmågebegreppet väljer författaren att utgå från Martha Nussbaums idéer. De nyckelområden som fokuseras på är självförsörjning, omsorg om andra och deltagande i samhället. Anledningen till att dessa nyckelområden valts ut är att de har central betydelse i människors liv och för människans arbets(o)förmåga. Författaren menar att en persons arbetsförmåga kan påverkas negativt av ett tungt ansvar för omsorg om andra (barn och gamla släktingar). Den politiska och rättsliga målsättningen är det aktiva (deltagande) medborgarskapet, och det uppnås främst genom deltagande i arbetslivet. I och genom arbetet förväntas medborgarna uppnå delaktighet ur ett mer generellt medborgarperspektiv. Arbetsoförmåga, i betydelsen oförmåga att delta i arbetslivet, kan därmed leda till ett utanförskap som har såväl ekonomiska som sociala konsekvenser för individen. Om grupper av medborgare exkluderas av orsaker som har med livsvillkoren att göra, kan detta enligt författaren även innebära mer långsiktiga konsekvenser för forrådet av samhället.

Avsikten med sociologen Rafael Lindqvists artikel ”Funktionshinder,

arbets(o)förmåga och socialpolitik” är att beskriva och analysera hur begreppen ”arbets(o)förmåga” och ”funktionshinder” har konstruerats som kategorier i socialpolitiken. Arbetsförmåga och att aktivt delta på arbetsmarknaden (eller att åtminstone vara sysselsatt) kan sägas vara ett överordnat normativt inslag i vårt prestationsinriktade samhälle. Ett kritiskt problem i de flesta välfärdsstater är därför att avgöra när människor har så små möjligheter att försörja sig själva genom arbete att de måste få stöd från det allmänna. Genom att analysera regler och tillämpningsföreskrifter inom tre olika socialpolitiska fält, såsom socialförsäkringslagstiftningen (sjukpenning, handikappersättning, vårdbidrag), arbetsmarknadspolitiken (arbetsmarknadskungörelsen och förordningen om särskilda insatser för funktionshindrade) samt särskilt stöd och service till funktionshindrade (LSS) frilägger författaren diskurser, i vilka begreppet arbets(o)förmåga spelar en central roll. Arbetsförmåga skall enligt författaren inte ses som en strikt avgränsbar entitet. I praxis är det rimligt att se den längs ett kontinuum där det handlar om mer eller mindre och inte antingen eller. Arbetsförmågan – antingen som förmåga till lönearbete eller förmåga till sysselsättning/aktivitet – beaktas i nämnda diskurser och sammanflätas med andra personliga behov.

Huvudsyftet med filosofen Bengt Brülde bidrag ”Arbetsförmåga: Begrepp och etik” är att ge en definition av ”arbetsförmåga” som fungerar i en ersättningskontext, dvs som kan bidra till att avgöra vem som bör få ersättning och inte. Författaren menar att det finns minst två arbetsförmågebegrepp i denna kontext, nämligen ”specifik arbetsförmåga” (vid kortvariga sjukfall) och ”arbetsmarknadsrelativ arbetsförmåga” (vid långvariga sjukfall). I samband med analysen av det marknadsrelativa begreppet för författaren en kritisk diskussion, till stor del av normativ karaktär. Denna diskussion utgår från det faktum att arbetslivet har blivit mera krävande och att vissa arbeten är på väg att försvinna från den svenska arbetsmarknaden. Kan det, med tanke på dessa förändringar, verkligen vara rimligt att relatera människors arbetsförmåga till den befintliga arbetsmarknaden? Bör inte människors generella arbetsförmåga snarare relateras till en (tänkt) rimlig och hälsomässigt hållbar arbetsmarknad, där de arbetsuppgifter som finns delvis är anpassade till individernas faktiska förmågor? Författaren framhåller att den centrala frågan rörande den marknadsrelativa arbetsförmågan inte är hur begreppet skall analyseras utan hur ”arbetsmarknaden” bör vara utformad, i vilken grad man bör anpassa denna ”marknad” efter människors förmåga snarare än tvärtom.

Juristen Lotta Vahlne Westerhäll tar upp samma problematik ur ett rättsligt perspektiv i artikeln ”Det sjukförsäkringsrättsliga arbets(o)förmågebegreppet i lagstiftning och rättstillämpning”. För att undersöka

de rättsliga förändringarna av begreppet arbetsförmåga använder hon som rättsligt "avstamp" de principer som kännetecknar den idébyggnad som rättsstaten utgör, med fokus på principerna om rättssäkerhet och rättvisa/likhet. Författarens syfte är att erhålla "verktyg", som hon sedan kan använda för att analysera arbetsförmåga pga sjukdom, en av de viktigare grundläggande strukturerna på det sjukförsäkringsrättsliga området. Rättssäkerhet och likhet är storheter som är intimt förknippade med varandra. Sjukförsäkringen som fördelningspolitiskt instrument kännetecknas av dessa storheter och fördelningen av förmåner för att skapa social trygghet bör därför i tillämpningen ske på ett rättvist och rättssäkert sätt. Författaren undersöker arbetsförmågebegreppet som rättsligt villkor från dessa utgångspunkter, hur detta villkor under olika decennier använts och används som fördelnings- och/eller styrpolitiskt verktyg samt de rättsliga konsekvenser detta får för den enskilde ur rättssäkerhetssynvinkel.

I artikeln "Arbets(o)förmåga ur rehabiliteringsmedicinskt perspektiv" skriver rehabiliteringsmedicinerna Kristina Schöldt Ekholm och Jan Ekholm att en sjukdom eller skada är grundorsak till arbetsförmåga ur medicinsk synvinkel. Begreppsmässigt är det egentligen den påverkan på individens funktionstillstånd, som sjukdomen eller skadan gett upphov till, som är det centrala i en utredning och bedömning av arbetsförmågan i ett medicinskt perspektiv. Analysen kompliceras av att en och samma sjukdom eller skada hos olika individer kan ge mycket olika utfall beträffande funktionsnedsättningar och aktivitetsbegränsningar, vilka inkluderar såväl somatiska som psykiska aspekter. Strukturen i den internationella klassificeringen av detta – ICF – är av den anledningen av central betydelse för analysen av arbetsförmåga. I princip har arbetsförmågan blivit begränsad, om följderna av sjukdomen eller skadan omöjliggör att arbetet utförs på samma sätt som tidigare, om följderna av sjukdomen eller skadan skulle allvarligt förvärras om arbetet utförs eller att läkningsförloppet skulle riskeras eller fördröjas av att arbeta. Målsättningen med arbetsorienterad rehabiliteringsmedicin är att så långt det är möjligt förstärka de förmågor som erfordras för arbete och optimalt utnyttja inte nedsatta kroppsfunktioner och aktivitetsförmågor.

Forskarna inom neurologisk rehabiliteringsmedicin Katharina Stibrant Sunnerhagen och Ingrid Ahlgren Morberg skriver i sin artikel "Arbetsrehabilitering vid förvärvad hjärnskada" hur angeläget rehabilitering är ur såväl ett samhällsekonomiskt som ett individperspektiv. Individens situation före skadan är en viktig prediktor för möjligheten till återgång i arbete efter skada. Motivationen, och incitamentsstrukturen på individnivå är olika, varför individens egen rationalitet att återgå i sysselsättning noga behöver analyseras. Teamfunktioner kring dessa patienter kan vara

avgörande för resultatet. Ett mångkulturellt samhälle behöver bereda sig på att möta olika individers rationaliteter. Individuella analyser av erfarna team förespråkas. Ersättningssystemen behöver ges en ökad flexibilitet och dirigeras så att de bättre överensstämmer med individens behov och omgivningens förväntningar. Hjärnskadade har ofta otillräcklig förmåga att bedöma sina möjligheter, varför det här ligger ett utökat samhällsansvar.

Arbetsmedicinarna Peter Westerholm och Gert Lindenger behandlar i sin artikel "Arbetsförmåga – Det humana kapitalets värde?" arbetsförmåga, och förutsättningarna för att bedöma denna förmåga, från en arbetsmedicinsk utgångspunkt. Arbetsförmågans betydelse sett som en produktionsfaktor i näringslivet och den offentliga tjänstesektorn lyfts fram. En aktuell utvecklingslinje i många företags ledning och personaladministration är att söka belysa och hantera frågor om kvantifiering av personalens hälsa sedd som just en produktionsfaktor – alltså hur stor del av humankapitalets värde som är att tillskriva hälsa och vilket potentiellt värde som finns i investeringar som görs med hälsomotiv. Arbetsförmågebegreppet förklaras och diskuteras också i ett hälsoperspektiv, dels som ett tillstånd bestämt av sjukdom, svaghet eller hälsostörning, dels i ett relationistiskt perspektiv som ett förhållande mellan arbetsuppgifternas krav och individens förutsättningar att i olika avseenden tillgodose sådana krav. Enligt detta synsätt är arbetsförmåga att se som en individs förmåga att utföra en bestämd arbetsuppgift under givna premisser. Den är med denna utgångspunkt också tidsbestämd så till vida att i en bedömning kan anges tidsbegränsad giltighet.

Inom området kommunikationsstörningar ställs frågor rörande språk och språklig kommunikation, alternativ och kompletterande kommunikation och kommunikationsförmågans relation till arbetsförmåga. Det senare förhållandet aktualiseras ständigt i klinisk logopedisk verksamhet i samband med försäkringsutredningar etc. Detta behandlar lingvistikern Elisabeth Ahlsén i artikeln "Kommunikationsförmåga och arbetsförmåga". Vilka krav på kommunikationsförmåga kan eller bör man ställa i detta samband? Olika sätt att se på språklig kommunikation ställs emot varandra, när samhällets krav på bedömningar ställs mot lingvistikens syn på språk och kommunikation. En människas kommunikationsförmåga är verksamhetsberoende och påverkas av en mängd faktorer. Den varierar beroende på situationens krav och möjligheter. Den är beroende av samhällets krav på arbete. Dessa krav borde enligt författaren vara tämligen låga, för att inte onödigtvis utesluta personer från arbeten de kan utföra. Vidare borde man införa graderade och specificerade krav för olika typer av arbeten. Kommunikationsförmågan kan inte bedömas i förhållande till arbetsförmåga, utan att det avsedda arbetet specificerats väl. Kommunikationsförmågan är också föränderlig och skall inte bedömas "en gång för alla".

Teologen och fysikern Sara Blom utgår i sin artikel "Se på liljorna på ängen" att arbetsförmögen kom människan till världen, och arbetsförmögen skall hon lämna den. Det är snarare oförmågan än förmågan som är människans grundtillstånd. Inom diskursen kring funktionshinder används begreppet *temporarily able-bodied*, som understyrkar att den icke funktionshindrade kroppen är ett temporärt tillstånd. I den kristna teologin är kroppens förgänglighet en del av världsbilden. Men författaren utgår också från att människan enligt Bibeln har ett uppdrag att arbeta. Hon har ansvar för sig själv, sina medmänniskors försörjning och är förvaltare av jordens resurser. Ett parallellt budskap handlar om nåd, där människan är mottagare av gratis gåvor, utan att hennes arbete är en förutsättning. Båda dessa spår behövs för en balanserad syn på och värdering av arbetet. När arbetet är en så stor del av människans syn på sig själv och sin tillvaro, riskerar hon att övervärdera dess betydelse, vilket får konsekvenser särskilt för den som står utanför arbetsgemenskapen. För den som inte arbetar, är det viktigt att kunna få del av mening och medarbetarskap på andra sätt.

I artikeln "Att vara, att verka, att älska – eller inte. En studie i Lars Ahlins begrepp om (och faktiska) arbete och arbetsförmåga" behandlar litteraturvetaren Christer Ekholm hur motivet arbete, med de vidhängande begreppen "arbetsförmåga" och "arbetsoförmåga", kommer till uttryck i Lars Ahlins författarskap, och särskilt i romanen *Natt i marknadstället* (1957). Ekholm visar hur frågan om arbete är intimt kopplad till Ahlins kulturkritik och beskrivning av dels en i förhållande till det samhällseliga from attityd, dels en humoristisk livshållning, öppen för både det som är människans verk och det som blott är, oberoende av henne. Arbetet, arbetsförmågan och arbetsoförmågan har helt olika funktion, värde och betydelse beroende på individens position relativt dessa två sätt att leva.

Ekholm visar vidare hur Ahlin kopplar arbetsbegreppet till kärleksakten – att arbeta med varandra – och sedan använder denna metaforik för att, i såväl fiktionsprosan som i den programmatiska estetiken, beskriva sin egen konstnärliga verksamhet som en älskares kroppsarbete med sin älskade. Efter romanen *Bark och löv* (1961) förmår den kärlekande Ahlin emellertid inte längre arbeta vidare. Att denna arbetsförmåga, som skulle komma att vara i drygt två decennier, inträder i ett läge när författaren, officiellt sett, stod på höjden av sin karriär är en i sammanhanget talande tillfällighet, menar Ekholm, lika talande som återkomsten drygt tjugo år senare.

Jag önskar läsarna en mycket intressant, lärorik och spännande läsning.